

Výstava Architektura doby Karla IV.

8. 11. – 31. 12. 2016

studovna Knihovny AV ČR
pondělí–pátek, 9–19 hod.

Architektura doby Karla IV.

Cílem této výstavy je představit návštěvníkům osm vzácných historických památek České republiky, ve kterých jsou dodnes zachovány výjimečné prvky gotického stavitelství, které sám Karel IV., od jehož narození v roce 2016 uplynulo 700 let, svou zakladatelskou a stavební činností významně podporoval.

za vlády Přemyslovců PŘÍCHÁZÍ GOTIKA

Gotická architektura vstoupila do českých zemí s jistým zpožděním oproti střední Evropě, ke konci vlády Přemysla Otakara I. Tehdy se u staveb, v jádru ještě románských, začaly užívat první gotické tvarové a konstrukční prvky. V následujícím přemyslovském období patřilo stavební prvenství především velikým klášterům, ale budovány byly i nové královské a šlechtické hrady a výstavné rezidence. V roli fundátorů nově vystupovali vedle osobností královského dvora, církevní hodnostáři, panské rody a také měšťtí patricijové, neboť začala éra velkého zakládání měst, která pokračovala po celou dobu vlády přemyslovské dynastie, což umožnilo rozvoj monumentální městské architektury.

nástup Lucemburků PŘEMYSLOVSKÉ DĚDICTVÍ

Po nástupu Jana Lucemburského na český trůn se sice významně prohloubily kulturní vztahy s Francií, která je kolébkou gotiky, ale jelikož u dvora zůstali mnozí královští rádci předešlé přemyslovské dynastie, nedošlo v českých zemích v tomto období k žádnému výraznému zlomu ani v architektuře ani v umění. Panovník, který strávil podstatnou část svého života mimo hranice království, zakladatelskou činností tak jako jeho předchůdci z rodu Přemyslovců neprosul, o to více tedy vynikly stavby jiných osobností, jako například královny vdovy Elišky Rejčky nebo posledního pražského biskupa Jana IV. z Dražic, a především jeho nástupce na českém trůnu, Karla IV.

doba Karlova BOHATÁ ZAKLADATELSKÁ ČINNOST

S nástupem Karla IV. na český trůn dostala stavební činnost vázaná na panovnícký dvůr nový rozměr. Sledovala potřebu okázalé panovnícké reprezentace, postavené na tradici slavných předků i předchůdců na císařském trůnu a odrážela Karlovu starost o hospodářskou i politickou stabilitu země Koruny české, které tvořily pevné zázemí jeho císařské politiky.

Královské sídlo, které bylo po požáru Pražského hradu na počátku 14. století přeneseno dolů do města, přesunul opět zpátky na Hrad, kde ještě za vlády Jana Lucemburského začal vyrůstat nový palác a také nová svatovítská katedrála, na jejíž stavbu Jan věnoval desátek ze stávajících i v budoucnu otevřených stříbrných dolů. Stavba katedrály byla svěřena francouzskému staviteli Matyáši z Arrasu, kterého Karel přivedl do Prahy z papežského Avignonu. Tento mistr vyškolený ve francouzských katedrálních hutích zřídil stavební huť také v Praze a až do své smrti roku 1352 v ní působil jako vedoucí mistr.

O čtyři roky později nastupuje na jeho místo mladý Petr Parléř, syn německého stavitele, vyškolený na otcových stavbách i v německých katedrálních hutích. V této době byla zásadně změněna koncepce podoby katedrály, kterou pak Petr budoval po celý zbytek svého života a po něm převzali vedení stavby a celou huť i jeho synové.

Zásadním způsobem se za vlády Karla IV. proměnili celá Praha. Jako sídelní město českého krále a římského císaře se dočkala univerzity a rozšíření o urbanisticky velkolepě koncipované Nové Město s mnoha královskými fundacemi, k němuž byl připojen také přemyslovský Vyšehrad, který se dočkal obnovy a novostavby kapitulního chrámu. Do doby vlády Karla IV. patří i založení a výstavba několika královských hradů, z nichž bezesporu nejvýznamnějším a také nejznámějším je Karlštejn, který se stal schránkou pro úschovu říšských insignií a českého královského pokladu (nejcennější relikvie).

katedrální huti STAVEBNÍ FIRMY STŘEDOVĚKU

Díky povinnosti tovaryšského vandru pracovali v hutích řemeslníci mnoha národností. Nejdůležitějšími muži každé huti byli „director fabricae“ a „magister operis“. První měl na starost finanční prostředky a administrativu huti, zatímco druhý vedl technické a umělecké práce. Přímo v terénu pak působil „parléř“, který dohlížel na veškeré stavební činnosti.

Na stavbách působila řada řemeslníků různých profesí, z nichž nejdůležitější byli kameníci. Nejlepší z nich byli stálými zaměstnanci hutě celoročně pracujícími na stavbách nebo v hutních dílnách. Další byli najímáni jen na smlouvené období, stejně tak jako zedníci, osazovači, tesaři, kováři, malíři a nádeníci konající pomocné práce. Někteří řemeslníci byli placeni pevně danou mzdou vyplácenou zpravidla jednou týdně, jiní „od kusu“.

Od počátku 12. do poloviny 13. století došlo v mnoha ohledech ke značnému pokroku a stále se zdokonalující práce v katedrálních hutích umožnily rychlý vývoj stavebního umění.

Co se měnilo:
/ první stroje byly postupně zdokonalovány
– výtahy za pomoci kladky, poháněcí kola, rumpály, svislá vratidla, šrouby kombinované s pákou
/ zlepšila se doprava – těžký stavební materiál mohl být lépe dopravován jak po vodě tak i po souši
/ kamenné prvky se začaly vyrábět „sériově“
– ve vytápěných hutních dílnách se přes zimu vyráběly do zásoby
/ používala se rychlejší a jednodušší technika zdění
– vertikální konstrukční články se vyskládaly na sebe a poté se dozdíly výplně mezi nimi

Radikální změnou prošla i práce architekta. Ten musel u kreslicího stolu zhotovit přesné plány, které předkládal ke schválení objednateli stavby a těm, kteří rozhodovali o jejím financování. Už ale nemusel být neustále přítomen na staveništi, a stačilo, když nakreslil přesné návrhy půdorysného uspořádání, rozvrhu stěn, klenebních konstrukcí a jednotlivých článků.

Takto rozkreslené plány přebíral parléř, což byl většinou vyučený kameník, který je na místě stavby překresloval v měřítku 1:1 na sádrové desky nebo hladké zdi či podlahy a vysvětloval řemeslníkům architektův záměr a zvolený pracovní postup. Poté byly nákresy jednotlivých prvků předány do dřevěných forem – šablon, podle nichž je pak kameníci tesali.

Tvorba takto fungující katedrální huti Matyáše z Arrasu i Petra Parléře zanechala svou stopu nejen v pražské, ale i mimopražské architektuře.

literatura

BENEŠOVSKÁ, Klára in:
Velké dějiny země Koruny české. Architektura.
Praha: Paseka, 2009. s. 105-2016, ISBN 978-80-7432-001-9.

KUTHAN, Jiří a Jan ROYT.
Karel IV. císař a český král - vizionář a zakladatel.
Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016. ISBN 978-80-7422-460-7.

BENEŠOVSKÁ, Klára et al.
[10 století architektury. 2], Architektura gotická.
Praha: Správa Pražského hradu, 2001. ISBN 80-86161-34-X.

autoři

Kateřina Kalinová, Marina Krahulcová (Knihovna AV ČR)
PhDr. Klára Benešová, CSc. (Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i.)
Bc. Vojtěch Hrdlička (student, Ústav českých dějin Filozofické fakulty UK)
MgA. Anna Issa Šotolová (grafika), Ing. arch. Mahulena Svobodová (instalace)

spolupracující instituce

Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i.
Národní památkový ústav – Generální ředitelství, ÚOP Střední Čechy,
Archiv Pražského hradu, Nakladatelství Karolinum

KNIHOVNA

—
AKADEMIE VĚD ČR

**NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV**

UNIVERZITA KARLOVA
Nakladatelství Karolinum

Archiv Pražského hradu

Kostel sv. Bartoloměje

římskokatolická farnost Kolín,
Brandlova 25, Kolín

historie stavby POŽÁRY I SPOJENECKÉ BOMBARDOVÁNÍ

Nedlouho poté, co byl Kolín povýšen na královské město, bylo zahájeno budování farního kostela svatého Bartoloměje, jehož stavebníky byli král Přemysl Otakar II. a kolínští měšťané. Kostel byl vybudován v druhé polovině 13. století, během níž došlo několikrát k přerušení stavby a v důsledku výměny hutí i ke změně její koncepce.

První velké přestavby se kostel dočkal již za vlády Karla IV. roku 1360, jedenáct let poté, kdy byl značně poničen při požáru města. Stavebních prací se ujal panovníkův dvorní architekt Petr Parléř, což dokládá dobový význam a bohatství města. Přestože k dokončení celé přestavby dle Parléřova plánu nedošlo, vzniklo během ní jedno z nejvýznamnějších a neoriginálnějších děl české vrcholné gotiky – kolínský parléřovský chór.

Roku 1395 byl ale kostel opět poničen dalším velkým požárem a následně husitské války znamenaly konec města jako bohatého obchodního centra. Roku 1504 byla ještě mistrem Bartošem ke kostelu přistavěna samostatně stojící hranolová zvonice pro zvony z poškozené severní věže, ale poté již kvůli nedostatku financí k žádným zásadním úpravám kostela nedošlo.

Ten pak po dobu několika dalších staletí chátral, přičemž k největším škodám došlo za třicetileté války, kdy jej roku 1643 vyrabovala švédská armáda.

Situace se zlepšila až během 18. století, kdy byl kostel vybaven nákladným barokním mobiliářem, a díky peněžním prostředkům místního děkana Antonína Formandla byla vybudována i kostnice, do které byly uloženy kosti ze zrušených hrobů bývalého svatobartolomějského hřbitova.

Na konci století, roku 1796, však město opět zachvátil požár, který způsobil zatím největší škody v celé historii kostela. Ten byl v této době opraven jen provizorně a na svou rozsáhlou rekonstrukci pak čekal téměř sto let. Tu podnítl děkan Jan Swoboda a její dvě etapy, provedené v letech 1881–1897 architektem Josefem Mockerem a v letech 1904–1911 architektem Ludvíkem Láblerem daly kostelu jeho dnešní podobu.

Ve 20. století postihlo kostel ještě jedno neštěstí v podobě bombardování Kolína spojenci v březnu 1945, kdy došlo k jeho dalšímu, tentokrát však lehčímu, poškození. Následně byly v celém areálu provedeny jen nejnnutnější opravy a osmnáct let po skončení války byly zahájeny restaurátorské práce a generální rekonstrukce chrámového komplexu, které pokračují až do dnešních dnů.

Dnes patří celý areál chrámu svatého Bartoloměje mezi národní kulturní památky a kromě pravidelných bohoslužeb se zde od dubna do října během víkendů konají i komentované prohlídky. V těchto měsících je návštěvníkům zpřístupněn kostel a zvonice, které mohou „děti do výšky kliky“ navštívit zdarma. Další informace o vstupném a otevírací době kostela naleznete na: www.bartolomej-kolin.cz

sv. Bartoloměj a doba Karla IV. KOLÍNSKÝ CHÓR PETRA PABLÉŘE

Kolínský vysoký chór je jedna z mála staveb katedrálního typu u nás. Vybudován byl při přestavbě kostela, k níž došlo po jeho požáru ve 14. století. Ta začala stavebním oddělením nepoškozeného raně gotického síňového trojlodí, které tak mohlo nadále sloužit bohoslužebným účelům, a pokračovala zbořením původního chóru a stavbou nového chóru podle návrhu Petra Parléře.

Ten zde uplatnil zjednodušenou formu opěrného systému i katedrální dispozice, kterou navíc inovoval. Opěrné pilíře vložil mezi kaple, čímž vytvořil kompaktní obvodový plášť stavby, takže se jejich věnec proměnil v souvislý půlkruh; do podélné osy postavil středový pilíř, kterým ji ukončil namísto obvyklého okna a obrovská okna nového chóru, zvedající se rovnou nad oblouky podloubí, vyplnil bohatými kružbami.

Je pravděpodobné, že původní Parléřův návrh počítal s mnohem rozsáhlejší přestavbou, než jaká byla uskutečněna, nicméně díky tomu, že k dokončení plánované rekonstrukce nebylo přistoupeno, se nám ve stavbě kostela sv. Bartoloměje dochovalo výjimečné spojení raně gotické – přemyslovské a vrcholné gotické – lucemburské architektury.

zajímavost SVATOBARTOLOMĚJSKÉ LITERÁTSKÉ BRATRSTVO

Literátská bratrstva se podobala cechům, jejich posláním však bylo především postarat se o zajištění hudby a zpěvu při bohoslužbách. Stejně jako cechy se řídila vlastními stanovami a měla své pokladnice, praporec, pečeti ad. Neméně významnou činností členů bratrstev byla i péče o kaple v místních kostelích. V chrámu svatého Bartoloměje se cechy staraly o své kaple (pekařskou a mlynářskou, sladovnickou a řeznickou), literátské bratrstvo pak o kapli svatého Václava. O svatobartolomějském literátském bratrstvu se kolínské městské knihy zmiňují již v roce 1368. V průběhu své existence se bratrstvo rozdělilo na českou a latinskou skupinu, které se na kůru ve zpěvu střídaly. Na konci 18. století postihly literátská bratrstva josefínské reformy, na jejichž základě došlo k jejich zrušení.

literatura

PATRŇY, Michal a BERÁNEK, Jan.
Arciděkaný chrám sv. Bartoloměje v Kolíně.
České Budějovice: Halama, 2014. ISBN 978-80-87082-31-7.

BENEŠOVSKÁ, Klára et al.
Velké dějiny zemí Koruny české, Architektura.
Praha: Paseka, 2009. ISBN 978-80-7432-001-9.

PÁTKOVÁ, Hana.
Bratrství ke cti Božie.
Praha: Koniasch Latin Press, 2000. ISBN 80-85917-66-1.

Karolinum

Univerzita Karlova, areál Karolina
Ovocný trh 1, Praha 1 – Staré Město

historie stavby SLAVNOSTNÍ SÍDLO PRAŽSKÉ UNIVERZITY

Karlova kolej, založená Karlem IV. v 60. letech 14. století, sídlila původně v židovské čtvrti Starého Města. Rychle stoupající počet studentů pražské univerzity však vedl Václava IV. již po dvaceti letech k rozhodnutí soustředit rychle se rozvíjející univerzitní život do frekventované části centra města, na Nové tržišťe. Nejprve sem umístil nově založenou kolej nesoucí jeho jméno, roku 1383 zde pak pro univerzitu získal další měšťanské domy.

Ty byly přestavěny právě pro potřeby Karlovy koleje, tedy první a nejstarší univerzitní koleje. Cílem úprav bylo vystavení reprezentativního objektu splňujícího veškeré nároky na školní provoz. Po tři roky trvajících stavebních pracích získala kolej vícekřídlovou budovu s vnitřním nádvořím, v níž byla zbudovaná velká aula pro nejvíce navštěvované přednášky, dále posluchárny a pokoje jak pro dvanáct mistrů svobodného umění, tak pro ubytování studentů, ale i prostory sloužící správním a provozním účelům (kuchyň, jídelna, lázně, vězení ad.).

Náročná přestavba měšťanských domů na kolej samozřejmě nemohla být hotova v tak krátké době, a práce pokračovaly i po nastěhování koleje do prostoru Karolina. Vydání Dekretu kutnohorského roku 1409 znamenalo odchod většiny mistrů a studentů z univerzity, a tedy omezení jak provozu, tak i užívání mnohých prostor koleje, což vedlo k chátrání velké části objektu.

Protože v této souvislosti došlo ke značnému poklesu významu pražské univerzity, byly úpravy provedené v období renesance financované především ze soukromých darů, veřejných sbírek a půjček mistrů. Po bělohorské porážce spojil Ferdinand III. klementinské a karolinské učení v jedné Karlo-Ferdinandově univerzitě (1654) a bývalá kolej se stala sídlem její právnické a lékařské fakulty, pro které byla stavebně upravena.

První důkladná oprava a přestavba Karolina byla provedena v 18. století stavitelem Františkem Maxmiliánem Kaňkou, který chtěl komplex architektonicky sjednotit ve vyváženém barokním slohu. Jeho návrh dbal především o funkčnost a praktičnost, a přestože nebyl realizován kompletně, zcela změnil vzhled Karolina.

Největší rekonstrukcí spojenou s dostavbou, která dala Karolinu jeho dnešní podobu, prošel areál po 2. světové válce. Návrh architekta Jaroslava Fragnera kladl důraz na uplatnění všech zachovaných gotických článků, které doplnil moderními prvky a výzdobou. Jeho záměrem bylo vybudování slavnostního sídla univerzity se zřetelem na funkčnost, ale též s odkazem k její dlouholeté historii.

V současnosti je Karolinum národní kulturní památkou, která slouží k pořádání slavnostních a reprezentačních akcí univerzity a je sídlem jejího rektora a centrálních institucí. Více: www.cuni.cz/UK-1436.html

Karolinum a doba Karla IV. KARLOVA KOLEJ

První univerzita ve střední Evropě, kterou založil Karel IV. roku 1348, měla při svém vzniku čtyři fakulty, jejichž mistři žili spolu se svými žáky v řeholních domech v tzv. konventních burzách. Jejich kapacita se ale brzy ukázala jako nedostačující, a to hlavně v případě fakulty svobodných umění, jejíž absolvování bylo podmínkou pro pokračování ve studiu na ostatních specializovaných fakultách (lékařské, právnické a teologické).

Roku 1366 proto panovník, po vzoru zahraničních univerzit, založil pro jejich dvanáct mistrů první kolej pražské univerzity, které daroval šest vesnic, jejichž poddanské platy sloužily k jejímu vydržování. Kolej nesoucí na panovníkovo přání jméno Karlova, sídlila pravděpodobně v jednom z domů dnešní Široké ulice, a kromě toho, že zde spolu se svými mistry pobývali i studenti, kteří jim konali povinnosti sluhů, se v ní nacházely i posluchárny a knihovna.

Univerzita dosáhla již během života Karla IV. vysoké společenské prestiže, a tak nastupující král Václav IV. vyhověl žádosti představitelů Karlovy koleje o novou rezidenci, pro kterou vybral a dal upravit Rotlevův palác (dnešní Karolinum), kam se nejstarší univerzitní kolej přestěhovala roku 1386, a který slouží univerzitě dodnes.

zajímavost KNIHOVNA KARLOVY KOLEJE

Protože univerzita ani fakulty neměly v prvních letech po založení své knihovny, využívali jejich mistři při výuce knihy vlastní nebo z knihovny řádových konventů. Proto se roku 1366 součástí nově založené Karlovy koleje stala i knihovna, které sám panovník daroval několik desítek rukopisů, a pro niž byla uvolněna i část svazků řádových škol. Ta byla později rozšiřovaná odkazy mistrů, texty diktovanými při výuce a především dary, které pro knihovnu neopomínal pořizovat i král. Z tehdejšího soupisu knih Karlovy koleje vyplývá, že tituly byly tříděny do osmnácti skupin dle obsahu a uchovávány ve dvou skříních, z nichž každá obsahovala devět skupin po osmi až osmnácti titulech. Nejstarším dochovaným svazkem této knihovny je Macrobiův výklad Scipiova snu pocházející z 12.–13. století (dnes ve fondu Národní knihovny ČR).

literatura

PETRÁŇ, Josef.
Karolinum.
Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1877-7.

BENEŠOVSKÁ, Klára et al.
Velké dějiny země Koruny české, Architektura.
Praha: Paseka, 2009. ISBN 978-80-7432-001-9.

PETRÁŇ, Josef.
Památky Univerzity Karlovy.
Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-855-7.

Kláster augustiniánů s kostelem Narození P. Marie

římskokatolická farnost Roudnice nad Labem
Komenského 174, Roudnice nad Labem

historie stavby AUGUSTINIÁNI KANOVNÍCI V ROUDNICI

Město Roudnice bylo na počátku 14. století, kdy se pražským biskupem stal Jan IV. z Dražic, sídelním biskupským městem. Když se Jan roku 1329 vrátil po 11 letech z nuceného pobytu u papežské kurie v Avignonu, kde se seznámil s působením augustiniánů kanovníků, založil v Roudnici pro tento řád klášter, jehož komplex tvořil kostel a vlastní konvent.

Základní kámen stavby byl položen roku 1333 a v prvních letech se na ní možná podílel vedle domácí hutě i architekt Vilém z Avignonu, který v té době budoval pro Jana v Roudnici most přes řeku Labe. V této fázi stavby bylo dokončeno východní křídlo ambitu a dokončen a zařízen byl i chór kostela. Ten vysvětil sám biskup a ve výstavbě pak dále pokračovala domácí huť, která ve 2. polovině 14. století oba objekty dostavěla.

Klášteří kostel Narození Panny Marie byl vystavěn jako trojlodní bazilika s dlouhým vysokým chórem bez triumfálního oblouku a příčné lodi a i s klášterem byl díky štědré podpoře Jana a pražských arcibiskupů bohatě vyzdoben nástěnnými malbami.

Během husitských válek byl klášter třikrát vypleněn, což velmi zasáhlo do jeho podoby. Roku 1431 navíc pražský arcibiskup prodal panství šlechtici Janu Smiřickému a v Roudnici pak fungovala pouze farnost pod utrakvistickými kněžími. Augustiniánská komunita se sice do kláštera několikrát vrátila, ale k obnovení kanonie jí chybělo materiální zázemí a budovy nakonec zůstaly pusté. Za nejzazší okamžik zániku komunity kanovníků bývá pokládán rok 1516, kdy byl učiněn poslední zápis do klášterního nekrolgia.

Díky Polyxeně z Pernštejna, která získala Roudnici v 80. letech 16. století jako vdovské věno, se sice do kostela vrátila katolická správa, ale opravené budovy kláštera byly nadále využívány už jen jako fara, které byl roku 1594 přiznán titul proboštví. Více než osmdesát let po jeho vzniku byla při velkém požáru města značně poškozena střední loď kostela, jejíž klenba se zřítla a k bohoslužbám se poté ještě dlouho využívala pouze jeho severní loď.

Velké opravy se kostel dočkal až za Lobkoviců, kteří jej v letech 1725–1734 nechali přestavět v neogotickém tvarosloví. Stavbu provedl Ottavio Broggio podle projektu architekta Františka Maxmiliána Kaňky. Trojlodí, interiér i průčelí kostela, narozdíl od gotického chóru, který zůstal zachován, dostaly novou podobu, a kvůli stavbě opěrného systému bylo zbořeno severní křídlo ambitu.

Roudnický klášter slouží i dnes jako fara a jsou zde konány kulturní, duchovní a společenské akce. Od června do září je možné za dobrovolné vstupné navštívit komentovanou prohlídku historických prostorů kláštera a celoročně také bývalý klášterní chlév, kde se nachází klub s čítárnou, který je místem setkávání farníků i široké veřejnosti. Další informace naleznete na: www.farnostroudnice.cz

klášter augustiniánů a doba Karla IV. PŘÍCHOD AUGUSTINIÁNSKÝCH KANOVNÍKŮ DO ČECH

Augustiniánští kanovníci byli do českých zemí uvedeni až v 1. polovině 14. století biskupem Janem IV. z Dražic, který pro ně chtěl založit klášter u kostela Matky Boží na louži na Starém Městě v Praze. K tomu sice získal souhlas krále Jana Lucemburského, ale odpor pražských měšťanů mu nedovolil tento záměr uskutečnit, a tak se rozhodl vystavět klášter na svém vlastním biskupském panství v Roudnici nad Labem.

V zakládací listině roudnického kláštera si biskup vymínil, že budoucími členy kanonie se smí stát výhradně rodilí Češi (a to jak po otci, tak i matce), k čemuž uvedl: „Neboť zkušenost učí, že rodu Čechů jsou jiné národnosti nepřátelské, a jako nemohou existovat dva protiklady v jednom subjektu, tak ani nemohou dvě navzájem protivně národnosti žít v jednom klášteře.“

Tento názor evidentně nesdílel Karel IV., který nedlouho po biskupově smrti požádal papeže Klimenta VI., aby toto ustanovení Janovy zakládací listiny zrušil. Se stejnou žádostí se na něj obrátil i nový roudnický probošt a pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic a papež tuto podmínku roku 1349 odvolal. Roudnický klášter pak stál u zakladatelské činnosti arcibiskupa Arnošta, který na našem území zřídil další čtyři augustiniánské konventy.

zajímavost KNIHOVNA ROUDNICKÉHO KLÁŠTERA

Roudnický klášter, který se stal brzy po svém založení významným náboženským a kulturním centrem, se nemohl obejít bez vlastní obsáhlé knihovny. Toho si byl dobře vědom i zakladatel kláštera, který stejně tak jako celá řada dalších osobností daroval konventu několik vzácných rukopisů. Na počátku husitských válek uprchli roudničtí kanovníci do Vratislavi, kam s sebou odvezli i vzácné rukopisy, díky čemuž se knihovny nedotklo několikrát vyplenění kláštera.

Přestože dlouhý pobyt ve vyhnanství přiměl augustiniány k prodeji mnoha rukopisů, přivezli kanovníci při svém návratu do roudnického kláštera část manuskriptů zpět. Ty pak v klášterní knihovně zůstaly až do konce 16. století, tedy ještě dlouho po zániku samotného kláštera, a dnes se nacházejí ve fondech několika knihoven.

literatura

HLAVÁČKOVÁ, Miroslava a KRÁL, Karel.
Roudnice v proměnách staletí.
Roudnice n. Labem: Galerie moderního umění, 1994. ISBN 80-85053-12-8.

DRAGOUN, Michal, DOLEŽALOVÁ, Lucie a EBERSONOVÁ, Adéla (eds.).
Středověká knihovna augustiniánských kanovníků v Roudnici nad Labem.
Praha: Scriptorium, 2015. ISBN 978-80-88013-09-9.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka.
Biskup Jan IV. z Dražic: 1301–1343.
Praha: Karolinum, 1991. ISBN 80-7066-611-0.

Karlštejn

státní hrad Karlštejn
Karlštejn 172, Karlštejn

historie stavby PRVNÍ HRAD NESOUCÍ PANOVNÍKOVO JMNÉ

Karlštejn byl vůbec první hradní stavbou založenou Karlem IV. po jeho nástupu na český trůn. Využití hradu k uložení říšských korunovačních klenotů se panovník rozhodl až v průběhu jeho budování a tak byly některé již vystavěné prostory upraveny k tomuto účelu. Vybudování hradu trvalo pouhých sedmnáct let a bylo završeno vysvěcením kaple sv. Kříže ve velké věži roku 1365.

Hrad byl stavěn postupně tak, aby byla každá dokončená část schopna samostatného provozu a měla svůj obranný systém. Nejprve bylo vybudováno purkrabství s nezbytným zázemím a studniční věží, poté palác, menší a velká věž, a nakonec parkánová zeď.

Na počátku husitských válek byly na Karlštejně uschovány české korunovační klenoty, které však nechal král Zikmund spolu s říšským pokladem záhy odvézt do Uher. Husité hrad nedobyl a po skončení války se sem české korunovační klenoty opět vrátily. Spolu s nimi zde byly uloženy i nejdůležitější zemské písemnosti, což si vyžádalo rozsáhlé stavební úpravy. V této době došlo především k přestavbě vstupu do hradu, přístavění paláce a dostavbě purkrabství.

Celková obnova hradu pak byla provedena na konci 16. století dvorním architektem Ulricem Aostalliem. Hrzdění horního patra paláce bylo nahrazeno zděm, u věží byla hrzděná patra snesena a položena nová střecha a všechny fasády získaly novou sgrafitovou omítku. Na počátku 17. století již hrad neplnil dostatečně svou ochrannou funkci, a tak odsud nechal panovník odvézt jak korunovační klenoty, tak i zemské písemnosti, a věnoval jej své manželce. V průběhu dalších dvou staletí změnil Karlštejn majitele ještě několikrát, a protože jeho budovy nebyly z velké části využívány, začaly postupně chátrat.

Nezbytné opravy hradu byly provedeny v průběhu 1. poloviny 19. století, ale k jeho komplexní obnově bylo přistoupeno až roku 1887. Renovace, která dala hradu dnešní podobu, proběhla podle návrhu architekta Friedricha von Schmidta (zastřešení věží a paláce) a po jeho smrti v ní pokračoval Josef Mocker (oprava obou věží se spojovacím mostem, rekonstrukce paláce a purkrabství). Po dokončení úprav interiéru zde byla na počátku 20. století otevřena expozice o době Karla IV.

Další rekonstrukci si hrad vyžádal již po necelých padesáti letech. Důvodem byl obrovský nárůst počtu návštěvníků a s ním související zhoršení stavu této památky. Největším úkolem bylo restaurování kaple sv. Kříže, jež započalo roku 1981 a na téměř dvacet let uzavřelo tento prostor pro veřejnost.

V současné době nabízí hrad Karlštejn svým návštěvníkům především prohlídky konané s průvodcem ve třech okruzích, každoročně je zde pořádána také celá řada kulturních a společenských akcí, a lze zde uspořádat i svatební obřad. Hrad Karlštejn je v majetku státu a patří mezi národní kulturní památky. Více na: www.hradkarlstejn.cz

hrad Karlštejn a doba Karla IV. SVATÉ OSTATKY A KORUNOVAČNÍ KLENOTY

Ještě během výstavby hradu, roku 1357, založil panovník na Karlštejně kolegiální kapitulou. Pro zbudování jejího kostela vybral menší, do té doby obytnou věž, v jejímž druhém patře se nacházely velký sál a malá soukromá kaple. Sál byl následně upraven na kapitulní kostel Panny Marie a kaple na trezorovou, sloužící k uložení svatých ostatků.

Dalším zásahem do stavebních prací bylo panovníkovo rozhodnutí uschovat na hradě říšské korunovační klenoty. Pro tyto účely nechal upravit obytnou komnatu ve druhém patře rozestavěné velké věže na kapli sv. Kříže, v jejíž zadní části se ve výklenku za oltářem nacházela schránka na jejich uložení. Oltářní část kaple byla od dalšího prostoru oddělena pozlacenou mříží a stala se nejvýznamnějším prostorem hradu.

Důležitosti kaple odpovídala i nákladnost jejího zdobení. Dvě pole klenby byla osazena skleněnými puklicemi ve zlatém štku, zlacený štuk dolní části stěn pokryly drahokamy, nad nimiž bylo sestaveno dřevěné kazetové obložení se 130 deskovými obrazy světců a světic Mistra Theodorika doplněné nástěnnými malbami. Tato kaple, dodnes dochovaná v téměř původním stavu, patří k nejkrásnějším památkám evropského středověku.

zajímavost ŽENÁM VSTUP ZAPOVĚZEN

Každý asi zná zápletku veselohry Jaroslava Vrchlického Noc na Karlštejně, kterou je porušení císařova výnosu, jímž zapovídá všem ženám vstup na hrad Karlštejn.

Ta je sice založena na reálném základu, vše ale bylo trochu jinak. V zakládací listině karlštejnské kapituly si totiž císař vymínil pouze toto: „A dále, protože z ohledu na místa a časy je leckdy třeba zdržovat se i jiných dovolených a povolených věcí, tak jako kněžím a levitům starého zákona stanovil Zákon pobývat podle řádu jejich třídy ve chrámu Páně a zdržovat se manželek, jichž směl jinak požívat, z toho důvodu tímto výnosem provždy zakazujeme, aby ve věži hradu Karlštejna, v níž se vzpomenuť kaple nachází, anebo v některé místnosti té věže směl kdokoli spát či ležet s jakou ženou, byť vlastní zákonitou manželkou.“

literatura

BAREŠ, Petr.

Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře.
Praha: Národní památkový ústav, 2010. ISBN 978-80-87104-75-0.

BENEŠOVSKÁ, Klára.

Karel IV. a jeho královský a císařský program (1348–1378),
in: BENEŠOVSKÁ, Klára et al. Velké dějiny země Koruny české,
Architektura.
Praha: Paseka, 2009. ISBN 978-80-7432-001-9.

VŠETEČKOVÁ, Zuzana (ed.).

Schodištní cyklus velké věže hradu Karlštejna.
Praha: Národní památkový ústav, 2006. ISBN 80-86516-23-7.

Kláster cisterciáček s kostelem Nanebevzetí Panny Marie

augustiniánské opatství Staré Brno
Mendlovo náměstí 1, Brno

historie stavby CISTERCIÁČKY A AUGUSTINIÁNI

Zakladatelkou kláštera cisterciáček při starším farním kostele Panny Marie na Starém Brně byla vdova po dvou českých kráľích Eliška Rejčka. Ta po jmenování svého životního druha Jindřicha z Lipé moravským zemským hejtmánem předsídila do Brna, kde jako kajičnice roku 1323 založila „na uspokojení svědomí a odpuštění hříchů“ tento nový klášter zvaný Aula Sanctae Mariae – Siň Svaté Marie.

První řádové sestry sem byly uvedeny ještě téhož roku a zpočátku žily v budovách patřících k původnímu farnímu kostelu, jehož práva byla přenesena na kostely v okolí. Celé čtyři roky předem zabezpečovala zakladatelka Eliška Rejčka tuto zamýšlenou fundaci koupí zboží a získáváním práv k některým brněnským kostelům a kaplím, v čemž ji podporoval i král Jan Lucemburský, který klášter obdařil mnoha privilegii a dary.

Stavba nového kostela a konventu postupovala velice rychle, neboť zakladatelka i další dárci nadále zvětšovali klášterní majetek. Původní kostel sloužil řádu až do doby, kdy se začaly konat bohoslužby v nově zbudovaném konventním kostele, na který přešlo i původní zasvěcení. Na jeho stavbu bylo použito, oproti běžně používanému kameni, neomítnutých režných cihel, což je v sakrální gotické architektuře vybudované na českém území poměrně vzácné.

Základní stavba klášterního areálu trvala pouhých deset let, jeho dostavba pak probíhala i v dalších desetiletích. Cisterciáci nepatřili mezi městské řády, proto vybrala zakladatelka pro stavbu prostor před městskými hradbami, kde ovšem existovala již starší trhová ves (Staré Brno) s několika kostely. Poloha před hradbami měla za následek, že celý areál byl ve válečných obdobích vystaven bezprostřednímu ohrožení, a proto docházelo k rozsáhlým devastacím jeho objektů. Během 15. století došlo ke zpusťování konventu jak za husitských válek, tak i v době bojů o Špilberk.

Zajímavá kapitola dějin kláštera je zaznamenána ve století následujícím, kdy zde přibývaly projevy uvolnění řeholní kázně sester i abatyší, kterým král vytýkal rozmařilé utrácení, pořádání slavností či obklopování se muži. Roku 1597 vydala abatyše Rozina Kundratka z Lamberka podrobná pravidla chování pro klášterní poddané, která měla zamezit „hanebnému a více hovadskému nežli lidskému obcování a způsobům“.

V dalších staletích poznamenalo klášter obléhání města Švédy i stavovské povstání, a střídající se období úpadku a znovu nabyté stability byla ukončena roku 1782, kdy josefínské reformy dosavadní komunitu cisterciáček zrušily. V následujícím roce přišel do konventu brněnský učitelský a kazatelský řád augustiniánů poustevníků od sv. Tomáše, který zahájil obnovu areálu.

Řeholní život pak v klášteře pokračoval až do roku 1950, kdy byli členové konventu vyhnáni a objekty byly užívány k mnoha různým účelům. V části kláštera byl umístěn památník zdejšího řeholníka Johanna Gregora Mendela a zůstala zachována i fara. Roku 1990 byl klášter navrácen řádu augustiniánů, kteří zde realizovali rozsáhlou rekonstrukci a modernizaci kostela i celého zdevastovaného klášterního areálu. V současné době se zde konají pravidelné bohoslužby a výuka náboženství. Působí tu i tři pěvecké sbory a katolický chlapecký skautský oddíl.

Kláster cisterciáček a doba Karla IV. ELIŠKA REJČKA A JINDŘICH Z LIPÉ

Do Brna předsídila Eliška Rejčka spolu se svým životním druhem, moravským zemským hejtmánem Jindřichem z Lipé roku 1319 a o pět let později zde založila ženský klášter cisterciáček. Na stavbu kláštera a kostela osobně dohlížela, v klášteře také často pobývala i se svojí kanceláří a v závěru svého života sem patrně s celým svým dvorem předsídila.

Více na: www.opatstvibrno.cz

Roku 1329 totiž zemřel Jindřich z Lipé, který si již pět let před svou smrtí zvolil starobrněnský chrám za svoje pohřební místo a dle svého přání tu byla roku 1335 pochována v prostém ředém rouchu, ve středě trojlístého závěru kostela Panny Marie, u oltáře sv. Kříže i zakladatelka kláštera.

Pūdorys vybraný Eliškou se lišil od tradičních cisterciáckých dispozic 12. a 13. století. Obvykle užívaný tvar latinského kříže tvořený lodí, příčnou lodí a ploše uzavřeným chórem, byl na východní straně doplněn trojlístem apsid, který narušil obvyklou skladbu a hierarchii prostor řádových kostelů.

Patro hlavní lodi vyhrazené pro řeholnice zabírala po celé délce tribuna sester, která byla na východě patrně uzavřena mříží, jež bránila pohledu na jeptišky z dalších prostor přístupných jak kněžím a konvršům (laickým bratrům, jejichž hlavním úkolem byla manuální práce na polích nebo v dílnách), tak i laikům.

zajímavost RUKOPISY KRÁLOVNY ELIŠKY REJČKY

Jako „rukopisy královny Elišky Rejčky“ je dnes označován soubor devíti ojediněle zdobených liturgických rukopisů, který je první větší ucelenou kolekcí iluminovaných kodexů dochovanou v Českých zemích. Tato díla, která jsou nezbytná pro konání bohoslužeb kláštera v průběhu celého liturgického roku, jsou prokazatelně cisterciáckého původu a pro klášter je nechala vytvořit přímo jeho zakladatelka. Přestože všechny rukopisy pocházejí z jedné dílny, je jejich výzdoba velice rozmanitá a rozeznání jsou dva až tři malíři, kteří iluminace vytvořili. Po zániku starobrněnského kláštera cisterciáček na konci 18. století byly tyto rukopisy uloženy v registratuře moravského gubernia, odkud se dostaly do různých institucí. Dnes je část těchto manuskriptů uložena ve v Rakouské národní knihovně ve Vídni, část v knihovně kláštera Rajhrad a v Moravském zemském archivu v Brně.

literatura

BENEŠOVSKÁ, Klára, ed.
Královský sňatek.
Praha: Gallery, 2010. ISBN 978-80-86990-55-2.

FOLTÝN, Dušan a kol.
Encyklopedie moravských a slezských klášterů.
Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-026-8.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina.
Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420.
Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2611-6.

Sázavský klášter

klášter Sázava
Zámecká 72, Sázava

historie stavby SVATÝ PROKOP A JEHO NÁSLEDOVNÍCI

Klášter v Sázavě byl vybudován nad řekou téhož jména, v místě, kde se na počátku 11. století usadil poustevník Prokop. Tento příslušník jednoho z významných českých rodů opustil svoji rodinu a majetek, aby odešel do ústraní a oddal se odříkání a rozjímání. Během několika desítek let, kdy žil Prokop v odloučení od světského života, se kolem něho soustředila skupina dalších poustevníků, která se stala jádrem první mnišské komunity Sázavského kláštera.

První, ještě dřevěné konventní budovy byly postaveny krátce po založení kláštera ve 30. letech 11. století. Schéma jeho stavby vycházelo ze základních ustanovení benediktinské řehole, která praví, že benediktinský klášter představuje promyšlený systém Boží dílny, jejíž osou je konventní chrám, k němuž z jihu přiléhá obydlí mnišů. Zdi těchto původních staveb byly svědky dvojího vyhnání slovanské mnišské komunity, a na konci století i přidělení kláštera břevnovským latinským benediktinům.

Nová komunita musela po svém příchodu do Sázavy čelit mnohým obtížím, neboť vyhnání mniši s sebou z kláštera vzali vše, co mohli odnést. Původní sázavská dřevěná klauzura, která vznikla společně s Prokopovým kostelem jako vzájemně nepropojená trojice jednoduchých bloků, byla sice mnohokrát opravovaná, ale fungovala téměř sto let až do románské přestavby kláštera, při které byla pravděpodobně zbořena.

Velká přestavba, během níž se celý klášter zcela proměnil, započala v polovině 12. století. V tomto období byly na místě jednoduchých dřevěných staveb vybudovány výstavně kamenné budovy. Nově bylo vystavěno jižní křídlo klauzury, čímž dostal rájský dvůr téměř čtvercový půdorys, a do ambitové chodby severního křídla byla doplněna obloukovitě zaklenutá okna. Toto cenné dílo románské monumentální architektury nám však nezůstalo zachováno, neboť gotičtí architekti použili románské zdivo pro další přestavbu kláštera.

K této další, zásadní změně dochází na konci 13. a na začátku 14. století. Důvody byla jak provozní nedostatečnost klášterních budov, tak i nové estetické nároky na jejich podobu. Budování gotického konventu započalo pravděpodobně výstavbou východního křídla se sakristií, kapitulní síní a pracovní místností mnišů a jejich společnou ložnicí v patře. Toto křídlo pak bylo dostavěno až v další etapě, ve 2. polovině 14. století, spolu s další částí staveb. Na západní straně klášterního areálu byla vystavěna prelatura nahrazující původní románskou a vzniklo též nové jižní křídlo klauzury s refektářem.

Roku 1421 byli mniši ze Sázavy vyhnáni husitským vojskem a klášter přešel do světských rukou. Přesto se sem mniši vrátili a pobývali tu až do roku 1785, kdy byl klášter zrušen. Jelikož panstvo udržovalo jen ty objekty, které samo využívalo, začal klášterní komplex postupně chátrat, což se změnilo až v 17. století, kdy byla zahájena obnova konventu. Stavitelem této raně barokní etapy byl Václav Vít Kaňka, a autorem přestavby po požáru roku 1746 pak pravděpodobně Kilián Ignác Dientzenhofer. Poslední úpravy konventu byly provedeny v 70. letech 19. století, kdy tento dostal neorenesanční fasády a byla vystavěna vyhlídková věž.

Dnes patří klášter mezi národní kulturní památky a od dubna do října jsou zde pro návštěvníky otevřeny dva prohlídkové okruhy. Každoročně se zde koná také celá řada kulturních a společenských akcí, a lze tu uspořádat i svatební obřad. Další informace naleznete na: www.klaster-sazava.cz

Sázavský klášter a doba Karla IV. NOVÝ GOTICKÝ KONVENT

Velká gotická přestavba Sázavského kláštera byla zahájena rok před narozením Karla IV. roku 1315, kdy tehdejší opat Matyáš položil základní kámen nového konventu. Ten však začal vznikat teprve po dvaceti až třiceti letech, neboť nejprve došlo ke stavbě gotického kostelního chóru, a až po jeho zrodu byl budován vlastní konvent.

Kolem roku 1340 je tedy datován vznik jeho, pravděpodobně prvotně stavěného, východního křídla a v něm nejhonosnějšího prostoru celého kláštera – kapitulní síně. Ta byla klenutá na bohatě zdobený, dodnes zachovaný, střední sloup a kolem roku 1370 vymalovaná nádhernými nástěnnými malbami se scénami ze života Panny Marie. Kapitulní síň byla významným obřadním prostorem a ve své gotické podobě zůstala zachována až do doby přestavby konventu v 18. století, kdy naneštěstí téměř z poloviny zanikla.

Ve 2. polovině 14. století vzniklo též jižní křídlo klauzury, kterou netvořil jen přílehlý ambit a trakt s refektářem, ale přistavěn byl ještě jeden, nejižnější blok, jenž byl v novověku zásadně přestavěn. Renovace se vyhnula pouze gotické místnosti v jeho prvním patře, která byla nepochybně zamýšlena jako krásný reprezentační prostor. Gotická reprezentační místnost, mylně nazývaná „opatská kaple“, je dochovaná včetně žebrové klenby a dle její vznosné podoby se dříve soudilo, že se jednalo o sakrální prostor. Novější stavební průzkumy však zjistily, že místnost byla vybavena arkýřem s prevétem (záchod) a krbem, což vyloučilo její užívání pro posvátné účely a potvrdilo její obytnou funkci.

zajímavost REMEŠSKÝ EVANGELIÁŘ

Sázavský klášter byl v Čechách 11. století centrem slovanské bohoslužby a vzdělanosti. V jeho prostorách působilo skriptorium a literární škola, kde byly překládány latinské texty do slovanského jazyka a opisovány slovanské rukopisy, ale vznikala zde i nová díla. Roku 1096 však došlo ke zrušení kláštera a po něm pak na dlouhá staletí i k potlačení staroslověnštiny. Na tuto tradici navázal až Karel IV. založením kláštera Na Slovanech v Praze, kterému navíc poskytl i finanční prostředky pro placeného písaře. Panovník také daroval klášteru část starobylého kodexu psaného cyrilicí, o němž se věřilo, že jej sepsal sám zakladatel Sázavského kláštera, svatý Prokop. Na Slovanech byla k tomuto zlomku svázaná ještě ze zdejší dílny vzešlá hlaholská část. Takto vzniklý manuskript darovali husité roku 1452 byzantskému legátovi a v 16. století byla tato vzácná památka zakoupena francouzským kardinálem Karlem Lotrinským a odvezena do Remeše, kde se stala součástí katedrálního pokladu. Odtud je známá jako Remešský evangeliář.

literatura

- ROYT, Jan, SOMMER, Petr a STECKER, Martin.
Sázavský klášter.
Praha: Národní památkový ústav, 2013. ISBN 978-80-86516-57-8.
- SOMMER, Petr.
Sázavský klášter.
Praha: Unicornis, 1996. ISBN 80-901258-5-9.
- LEHÁR, Jan et al.
Česká literatura od počátků k dnešku.
Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-963-8.

Kostel sv. Prokopa v Sázavě

Římskokatolická farnost Sázava – Černé Budy
Zámecká 75, Sázava

historie stavby OD PANNY MARIE KE SVATÉMU PROKOPOVI

O vzniku kláštera v Sázavě rozhodl přemyslovský kníže Oldřich pár let před svou smrtí, kolem roku 1032. Prokop se svými druhy pak vytvořili první mnišskou komunitu řídící se řeholí sv. Benedikta, čímž vznikl třetí mužský klášter v Čechách, který v prvních desetiletích své existence užíval staroslověnský liturgický jazyk a to i přesto, že česká církev náležela k církvi západořímské, která vyžadovala latinskou bohoslužbu. První konventní kostel byl postaven ze dřeva, zasvěcen Panně Marii a sv. Janu Křtiteli.

Již roku 1095 byl ale vysvěcen nejstarší sázavský kamenný konventní kostel, jehož stavba vznikla ve dvou etapách. V první etapě probíhající do vysvěcení byl vystavěn kostel bazilikálního typu s kněžištěm obráceným k východu, jehož součástí byla i polosuterénní krypta, ve které byly zřejmě uloženy ostatky zakladatele kláštera Prokopa, který zemřel roku 1053. Původní stavebník však nestačil své dílo dokončit a jeho následovník jej pro nedostatek finančních prostředků doboudoval ve skromnějším duchu jako jednoduší s pravděpodobně plochým stropem.

Kostel vzniklý v 11. století zůstal beze změny až do poloviny 12. století, kdy došlo k jeho románské přestavbě, jejímž cílem bylo změnit jednoduší kostel na trojlodní baziliku. S největší pravděpodobností byl zachován východní závěr, neboť obsahoval kryptu s ostatky Prokopa a nově byla vystavěna severní a jižní zeď. Prolomením původních zdí pak z dřívě samostatné lodí vznikla hlavní loď nového kostela.

Dalším zásahem do podoby konventního kostela byla jeho gotická přestavba, která proběhla ve dvou etapách. Jelikož byl na počátku 13. století zakladatel kláštera Prokop již kanonizován, zůstala zde z pietních důvodů zachována i krypta, která sice byla povinnou součástí románských konventních kostelů, ale gotičtí stavitelé by ji pravděpodobně nebudovali. Zde však byla ponechána a pouze upravená v gotickém slohu, neboť obsahovala relikvie svatého Prokopa. I při této přestavbě bylo dodrženo původní stavební schéma, takže se kostel začal budovat na místě starého románského a oba objekty se prostorově téměř kryjí.

První etapa této gotické renovace započala budováním baziliky, tedy trojlodního kostela, jehož hlavní loď převyšuje boční lodě, ale ve 2. polovině 14. století došlo ke změně dispozice stavby, neboť původní záměr již nevyhovoval vkusu stavebníků. Byla odbourána připravená klenební čela jižní lodí a původní zeď použita jako základ pro vyšší jižní zeď síňového kostela, tedy stavby se stejnou výškou kleneb hlavní i postranních lodí. Druhé etapy výstavby kostela se účastnili i mistři ze svatovítské huti Matyáše z Arrasu.

Na počátku husitských válek přešel celý sázavský areál do světských rukou. Noví majitelé nechtěli financovat nákladnou údržbu kostela a kláštera, které postupně chátraly, a tak byly stavby obnoveny až v 17. století stavitelem Václavem Vítem Kaňkou. V této době došlo především k zaklenutí chóru gotického kostela, z něhož byla učiněna konventní oratoř, k nahrazení zřícené gotické klenby cihlovou a k obnově krypty. Roku 1788, tři roky po zrušení kláštera, vznikla u bývalého konventního kostela farnost, a došlo ke změně jeho zasvěcení sv. Prokopovi.

V současné době stojí kostel v centru farnosti Sázava – Černé Budy a konají se v něm pravidelné bohoslužby. Roku 2016 dostala tato farnost, která měla kostel a faru dosud v nájmu, v rámci majetkového vyrovnání státu s církvemi obě budovy do svého majetku (bývalý klášter zůstal trvale v majetku státu). Více informací naleznete na: www.svprokop-sazava.cz

kostel sv. Prokopa a doba Karla IV. NÁSTUP NOVÉ ZBOŽNOSTI

Velká gotická přestavba konventního kostela, v době Karla IV. stále ještě zasvěceného Panně Marii a sv. Janu Křtiteli, byla uskutečněna ve dvou etapách. Důvodem změny záměru stavebníků v průběhu již probíhající renovace kostela byla změna jejich vkusu, ovlivněná mimo jiné novým, ve druhé polovině 14. století se formujícím hnutím, označovaným jako „nová zbožnost“ (devotio moderna), jehož hlavním úkolem bylo napodobení života Ježíše Krista s důrazem kladeným na osobní prožitek víry.

Myšlenkovým proudům zaměřeným právě na individuální rozměr zbožnosti každého člověka, se v českých zemích za vlády Karla IV. velmi dařilo. Vždyť i sám panovník žil hlubokým náboženským životem a byl zakladatelem řady kostelů a klášterů a podporovatelem uctívání zemských patronů. Tlak některých duchovních a laiků na častější svatě přijímání a narůstající zájem laiků o kázání zaměřující se na kritiku života společnosti, vyvolaný představou brzkého konce světa, kladl právě v tomto období nové nároky na funkční řešení vnitřního uspořádání kostela a tento vývoj zasáhl i do sázavské renovace.

Aby totiž mohla být v kostele kázání, kterým je přítomen početný zástup věřících, konána, bylo třeba vybudovat takový prostor, který by duchovní dokázal cele pojmout svým hlasem, a proto vznikl v Sázavě podobně jako v řadě dalších kostelů v Čechách síňový kostel se stejnou výškou kleneb hlavní i postranních lodí, čímž došlo k vytvoření souvislé, nijak nečleněné „posluchárny“.

zajímavost LIBER DEPICTUS

Doba vlády Karla IV. a vrcholná gotika se mohou kromě dalších vzácných literárních děl pochlubit i vznikem kreslené legendy o českých světcích známé pod názvem Liber depictus neboli Krumlovský obrazový kodex. Rukopis vznikl před rokem 1350 patrně na objednávku Petra II. z Rožmberka a darovaný posléze minoritskému klášteru v Českém Krumlově, sídle tehdy nejmocnějšího českého šlechtického rodu Rožmberků, patří k předním dokladům středověkého knižního výtvarného umění jak v Čechách, tak i v celé střední Evropě. Je to tak zvaná bible chudých, která vypráví biblické a legendární příběhy. Jeho obsah je dosti členitý a spojuje bibli s legendami o světcích, mezi nimiž nechybí ani legenda o svatém Prokopovi. Tento manuscript je výjimečný tím, že je prvotně zaměřen na obraz, který je textem pouze doplňovaný. Oproti běžnému procesu, kdy je nejprve sepsaný text následně ilustrován, je zde tedy zvolen zcela opačný postup. Originál tohoto rukopisu je od 18. století, kdy císař Josef II. rušil kláštery, uložen v oddělení vzácných tisků Rakouské národní knihovny sídlící v paláci Hofburg v Vídní.

literatura

ROYT, Jan, SOMMER, Petr a STECKER, Martin.
Sázavský klášter.
Praha: Národní památkový ústav, 2013. ISBN 978-80-86516-57-8.

SOMMER, Petr.
Sázavský klášter.
Praha: Unicornis, 1996. ISBN 80-901258-5-9.

REITINGER, Lukáš a SOUKUP, Daniel.
Krumlovský Liber depictus. K jeho vzniku a obrazu židů.
Judaica Bohemiae, 2015, 50(2), s. 5-44. ISSN 0022-5738.

Emauzy – Klášter benediktinů Na Slovanech

benediktinské opatství Panny Marie
a sv. Jeronýma v Emauzích
Vyšehradská 49, Praha 2 – Nové Město

historie stavby BENEDIKTINI NA SLOVANECH

Roku 1347 založil Karel IV. u podsalského farního kostelíka sv. Kosmy a Damiána benediktinský klášter, který měl navázat na domácí tradici slovanské církevní vzdělanosti a konat církevní obřady jazykem srozumitelným obecnému lidu. První nepřítel početná komunita mnichů z Dalmácie dorazila do Prahy ještě téhož roku.

Stavba kláštera i nového kostela probíhaly synchronně, a když byl na Velikonoční pondělí roku 1372 za účasti panovníka a jeho doprovodu kostel Panny Marie, sv. Jeronýma a slovanských patronů slavnostně vysvěcen, byl patrně z velké části dostavěn také klášter, jehož areál pak ohradila zeď.

Během husitských válek byly klášter, kostel i mobiliář ušetřeny, neboť na podzim 1419 opat svolil podávat pod obojí způsobou. Klášter, který byl významně zapojen do husitského hnutí, neopustil své slovanské zaměření, a na straně utrakvismu zůstal až do roku 1593, kdy nový opat obnovil katolickou liturgii a dal znovu vysvětit jak kostel Panny Marie, tak kostelík sv. Kosmy a Damiána.

Roku 1636 přišli do Emauz montserratští benediktini, za jejichž působení došlo k přestavbě kostelíka sv. Kosmy a Damiána, zvýšení křídel kláštera na dvoupatrová a vystavění obvodové zdi s novou vstupní branou. Vzhled klášterního kostela se změnil přístavbou dvou západních věží ukončených báními, jeho stržený gotický krov nad trojlodím nahradila stupňovitá sedlová střecha a interiéry byly bohatě vybaveny barokním mobiliářem.

Během 18. století prolнула španělská komunita s domácími mnichy, a přestože ti v průběhu 19. století již převažovali, žilo zde roku 1870 pouze deset řeholníků. To bylo důvodem pro postoupení kláštera kongregaci benediktinů z jihoněmeckého Beuronu. Nová komunita usilující o návrat ke kořenům Benediktovy řehole odstranila z kostela i kláštera veškeré známky barokních úprav a navrátila jim „ideální středověký“ vzhled.

Po 1. světové válce byla německá komunita vyhoštěna a Na Slovany se vrátili čeští benediktini a staroslovanská liturgie. 2. světová válka přinesla obsazení konventu německou armádou, rozeznání komunity a poničení Emauz při spojeneckém bombardování roku 1945. Zřícené části kleneb, krovů a střech byly obnoveny osm let po skončení války, v šedesátých letech pak bylo dle návrhu architekta Františka Marii Černého vystavěno i nové západní průčelí kostela pojmenané jako průnik dvou Jehlanců – andělských perutí.

Od roku 1950 byly Emauzy čtyřicet let využívány státními institucemi, což se změnilo až po návratu někdejších českých benediktinů přeživších v italském exilu. Po jejich příchodu došlo k obnově kostela, kláštera i zahrad, a na Velikonoční pondělí roku 2003 i k posvěcení nového oltáře. Od té doby jsou zde opět konány pravidelné bohoslužby, ale i kulturní akce a pravidelné prohlídky. Další informace naleznete na: www.emauzy.cz

Emauzy a doba Karla IV. NOVÉ MĚSTO PRAŽSKÉ

K výstavbě Nového Města pražského měl Karel IV. hned několik důvodů: zvyšoval se nejen počet obyvatel Prahy, ale po založení univerzity sem přicházelo i mnoho studentů z cizích zemí a značný zájem o návštěvu města projevovali také poutníci, neboť od roku 1354 se na hlavním novoměstském rynku odehrávalo Ukazování nejzácnejších ostatků říše i království, spjatých s pašijemi Krista: Svátek kopí a hřebů Páně. Fundace církevních institucí na území této nově založené obce měly navíc upevnit pozici Prahy jako nového centra Svaté říše římské.

Přestože zakládací listinu Nového Města vydal panovník více než čtvrt roku po založení kláštera Na Slovanech, v koncepci této obce s klášterem jistě počítal. Ten měl totiž mezi ostatními fundacemi zcela výjimečné postavení, jež mu dávala i bula papeže Klimenta VI. vyslovující souhlas se založením kláštera a povolující mu, jako jedinému místu v celém království, konání liturgických obřadů ve slovanském jazyce.

Označení Slovanský klášter, Monasterium Slavorum, pak bylo užíváno po celý středověk, a teprve na konci 16. století, kdy zde již slovanská mnišská komunita nežila, začal být klášter nazýván též Emauzy. Toto pojmenování se vztahuje k textu Lukášova evangelia o setkání Krista s učedníky putujícími do Emauz, které se četlo vždy ve výroční den posvěcení konventního kostela na Velikonoční pondělí.

zajímavost EMAUZSKÝ CYKLUS

Nástěnné malby v ambitu kláštera, tzv. Emauzský cyklus, vznikly na konci 60. a v první polovině 70. let 14. století malbou na suchou omítku. Původně měl cyklus ve 33 polích na 90 scén, jejichž námětem byly dějiny spásy od pádu andělů k seslání Ducha svatého, vyprávěné pomocí předobrazů. V horní části každého pole byla umístěna hlavní, novozákonní scéna, pod ní pak dvě, většinou starozákonní scény – předobrazy.

Cyklus byl prací dílny zaměstnávající mnoho řemeslníků, z nichž každý vykonával konkrétní úkol. Za konečný výsledek pak zodpovídal mistr stojící v jejím čele, pravděpodobně anonymní umělec zvaný Mistr lucemburské genealogie. V průběhu staletí byly malby několikrát opravovány a přemalovány, roku 1945 pak poničeny při spojeneckém bombardování, po němž došlo k jejich fixování a k odstranění mladších přemalob.

literatura

KUBÍNOVÁ, Kateřina, ed.
Slovanský klášter Karla IV.
Praha: Artefactum, 2016. ISBN 978-80-86890-84-5.

BENEŠOVSKÁ, Klára, ed. a KUBÍNOVÁ, Kateřina, ed.
Emauzy: benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy.
Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1533-4.

KUTHAN, Jiří a ROYT, Jan.
Karel IV.: císař a český král - vizionář a zakladatel.
Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016. ISBN 978-80-7422-460-7.

Knihovna AV ČR, v. v. i.
Národní 3
115 22 Praha 1
www.knav.cz

